

Hver onsdag skriver norske forfattere og litteraturvitere om utvalgte forfattere og bøker.

God BOK

Intens brevveksling

LENGSEL: Julen 1948 skriver Ingeborg Bachmann til Paul Celan for første gang, etter at de hadde møtt hverandre i mai samme år. Gjennom 20 år vekslet de brev, som senere har blitt et viktig bakteppe for forståelsen av Celan og Bachmanns liv og verk. Temperaturen i brevvekslingen er høy – det handler ofte om kjærlighet, lengsel eller misunnelse – og korrespondansen bærer tittelen «Herzzeit» – «Hjertetid». Begge var også med i Gruppe 47, et miljø av tyskspråklige forfattere sentrert rundt forfattermøtene som Hans Werner Richter arrangerte.

Ingeborg Bachmanns forfatterskap bærer i seg det 20. århu

Underveis i his

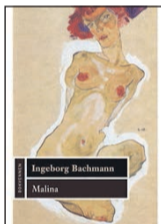

Helgard Mahrtd

ESSAY

Ingeborg Bachmann:

Malina
Bokvennen Forlag
(1997)

forble fragmenter, som først ble gitt ut posthumt.

For Bachmann var 1950-årene preget av å være underveis, og av uvissheten om hvor hun skulle bosette seg. Igjen og igjen reiser hun, i uker og måneder, uten virkelig å slå seg ned. Sommeren 1955 flyr hun til Amerika og deltar på sommerkurs i Harvard, sent på høsten besøker hun foreldrene i Klagenfurt, deretter fortsetter hun turen til Paris, etterfulgt av et lengre besøk hos Hans Werner Henze i Napoli, fra februar til august i 1956.

Året 1956 kaller hun selv sitt lange år, og det førte henne også til Amerika, Tyskland, Østerrike og Frankrike. Etter det kommer hun tilbake til Roma, som på mange måter hadde blitt hennes andre hjemsted.

Fra juli 1954 til juni 1955 berettet hun om hverdagslige hendelser i Italia, som korrespondent for den tyske radiokanalen Radio Bremen. I 1955 kom essaysamlingen «Was ich in Rom sah und hörte», som viser fascinasjonen hennes for Roma: Her var det mulig å ha en åndelig følelse av å være hjemme («geistiges Heimatgefühl»), og historiens tidsperioder var synlige. Om Italia sa hun at det var der hun ble gladere, og der hun lærte å se. Ikke minst vitner hennes oversettelser av Giuseppe Ungarettis dikt om en stor kjærlighet til Italia.

Italia ligger ikke langt fra

Italia var ikke bare landet hvor hun lærte å stole på sine fem sanser, men også det landet hvor «menneskene (allerede) vet [...] at man simpelthen må kunne leve med hverandre».

Og likevel tar hun på nytt sine reisetøvler på. I 1958 møter hun den sveitsiske forfatteren Max Frisch (1911–1991) i Paris. Hun flytter til Zürich, og frem til 1962 lever hun vekselvis i Roma og i Zürich. I 1965 vender hun tilbake til Roma. I mellomtiden har hun vært over to år i Berlin, som stipendiat ved den amerikanske stiftelsen Ford Foundation. Hun har også blitt æret med den mest prestisjetunge litterære prisen i Tyskland, Georg Büchner-prisen.

Alt begynte med veien ut av dalen til Wien. Denne veien, forklarer Bachmann, vil alltid fremstå som den lengste. Sjøkk-erfaringen av nazitiden er blant «problemkonstantene» i Bachmanns forfatterskap. Og Wien er det stedet hvor hun har de første og avgjørende møter med ofrene for nazistenes terror: Paul Celan og Ilse Aichinger.

«Ingeborg Bachmanns Wien 1946–1953» er tittelen på en biografisk studie av den amerikanske germanisten Joseph McVeigh, som kom ut i år. Boken analyserer Bachmanns korrespondanse med Hans Weigel, hennes første kjærlighet. Weigel var jøde, og kom tilbake til Wien etter å ha levd i eksil i Sveits. Boken gir et bilde av den litterære verdenen i Wien i de første årene etter annen verdenskrig, og den gjengir dikt og fortellinger som Bachmann skrev i perioden hun arbeidet for den amerikanske radiokanalen Rød-Hvit-Rød. Den gir ny kunnskap om Ingeborg Bachmanns liv i etterkrigstidens Wien og om hennes tidlige forfatterskap, og fyller slik ut opplysningene som allerede foreligger, blant annet i hennes korrespondanser med Hans Werner Henze og Paul Celan.

Bachmann var seg bevisst at diktning ikke skjer utenfor historisk kontekst. Hennes forfatterskap var rettet mot fortrenning og glemsel av fortiden, og hadde som mål å bidra til erindring og forståelse. Når det er sagt, så betyr det ikke,

Den østerrikske forfatteren

Ingeborg Bachmann (1926–1973) ville ha fylt 90 år 25. juni, hvis hun ikke hadde dødd på grunn av en brannulykke i leiligheten sin i Roma for mer enn 40 år siden. Ved siden av Erich Fried (1921–1988) og Paul Celan (1920–1970) regnes hun som en av de mest innflytelsesrike dikterne i den tyskspråklige etterkrigslyrikken. Mange anser hennes første diktsamling «Die gestundete Zeit» (1953) som den viktigste i tiden rett etter annen verdenskrig.

Den første lyrikksuksessen etterfølges av «Anrufung des großen Bären» (1956), som også inneholder noen stykker som

«Alt begynte med veien ut av dalen til Wien. Den vil alltid fremstå som den lengste»

hun skrev for radio. På begynnelsen av 1960-tallet forlot hun poesien og gikk over til å skrive prosa.

Fra midten av 1960-tallet arbeidet hun med en bok som hun planla som «en stor studie av alle slags måter å dø på», hvor Wien og Østerrike dannet bakteppe. Det var kun første del av denne trilogien, romanen «Malina» (1973), som kom ut mens hun levde. «Der Fall Franza» og «Requiem für Fanny Goldmann»

dalen i Kärnten – helt sør, nær grensen – hvor Ingeborg Bachmann tilbrakte barndommen sin. Dalen i Kärnten har to navn, et tysk og et slovensk, og huset hvor hennes forfedre hadde bodd i generasjoner, forteller hun, bærer fortsatt et fremmedlydende navn: «På denne måten oppstår grensen en gang til: språkets grense – og jeg var der og her hjemme, hos fortellingene av gode og onde spøkelser fra to og tre land; for bak fjellene, en times vei, ligger allerede Italia».

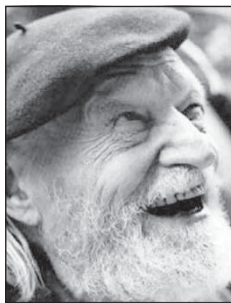

som hun formulerte det en gang, at en forfatter uttrykker det forferdelige som skjer i verden, ved å bruke floskler som enhver er i stand til å si. Derimot må en forfatter gjøre noe helt annet fordi «vitenskapens språk alene ikke når fram til visse fenomener, og ikke er i stand å formulere dem», som hun skriver.

Hennes roman «Malina» når derimot fram til slike fenomener. Den skildrer en «indre verden, utvikling og nedgang av en vanskelig sjel». Bachmann

Hermetiske dikt

OVERSETTEREN: Ingeborg Bachmann oversatte en samling dikt av den italienske poeten Giuseppe Ungaretti (1888–1970). Ungaretti var assosiert med både dadaismen og futurismen, men er mest kjent som en av ledestjernene i den såkalte «hermetismen». Retningen er kjent for å skrive obskur, ofte vanskelig tilgjengelig poesi, der lyder er like viktige som ordenes betydning. Også Paul Celan oversatte dikt av Ungaretti, som for øvrig hadde tvilsomme politiske holdninger, blant annet som kollaboratør under Mussolini.

Mellom permene

Det beste er å gå hjem, klokken tre om morgenen står jeg og lener meg til porten i Ungargasse 9, med løvehodene på begge sider, og så en stund foran porten til Ungargasse 6 og ser oppover gaten mot nummer 9, i min pasjon, med min pasjonshistories vei for mine øyne, den vei jeg igjen har gått frivillig, fra hans hus til mitt hus. Vinduene våre er mørke.

Wien tier.

Fra Ingeborg Bachmanns «Malina», 1971. Oversatt av Sverre Dahl i 1997.

ndrets traumer – så de ikke skal fortrenses eller glemmes.

• Historien

KJÆRLIGHETENS KUNSTNER: Ingeborg Bachmann var en av de mest innflytelsesrike forfatterne fra tysk etterkrigstid. 25. juni ville hun ha fylt 90 år.

FOTO: LITERATUR-VEREIN

ønsker å vise fram kjærlighetens geni. For å kunne gjøre det, er det avgjørende at fortellerfiguren er en dobbeltgjenger. Dobbeltgjengeren Malina består av en tenkende del, den maskuline, og en feminin del. Fortellermessig inntar den nøytrale fortellerfiguren rollen som observatør og kommentator. Med hans hjelp lykkes det å bryte en nedgangshistorie – den kvinnelige jeg-figures offer- og krenkelseshistorie. I tillegg innfører Bachmann en tredje figur, Ivan, som det

kvinnelige jeg-et begjærer.

Kjærlighet, påstår Bachmann, er et kunstverk. Om hun lykkes i å vise kjærlighetens geni, vet hun ikke. Men også dette begynte i Wien, med kjærligheten mellom henne og Paul Celan – et kjærlighetsforhold som er et av de mest dramatiske kapitler i litteraturhistorien etter 1945. Det er vanskelig å forestille seg Bachmanns liv og verk uten dette.

Forholdet mellom de to begynner i mai 1948 i det okku-

trange, og i 1955 ble deres sønn Eric født. 1952 var også året da Celan og Bachmann debuterte i gruppe 47. Han var 32 år og jøde fra Bukovina som overlevde Holocaust. Hun var 26 år, østerisk og datter av en far som tidlig var NSDAP-medlem.

Bachmann begynner tidlig dialogen mellom de to elskende, med diktet «Dunkles zu sagen», som referer til linjen «wir sagen uns Dunkles» fra Celans 'Corona'. Paul Celan adresserer på sin side 23 dikt til Bachmann i sine første to diktsamlinger. Dette er opptakten til en dialog som varer i nesten 20 år – en dialog mellom to elskende.

I «Malina» leter det kvinnelige jeg-et etter en sikker plass å skjule en liten pakke brev før hun og Malina går fra hverandre for godt. Til slutt låser hun brevene inn i et skrivebord. «Faktisk», forteller Christine Koschel, «ble det etter Bachmanns død funnet en brevpakke med Paul Celans brev i et lukket skuff i hennes skrivebord.»

Nylig ble det helt tilfeldig funnet to intime brev fra Celan til Bachmann. De lå godt skjult på loftet hos familien Bachmann i Klagenfurt. Ifølge Celan-forsker Barbara Wiedemann er disse to brevene de viktigste vitnene om denne kjærligheten: Her kommer det fram at Celan overveide å forlate sin familie og flytte til Bachmann.

De to brevene består av mange enslige sider, på noen av dem står kun få ord, og likevel har de stor biografisk og litteraturhistorisk betydning. Nå kan man se at det eksisterte «flere muligheter for hvordan relasjonen kunne ha utviklet seg og med denne bakgrunn bør vi lese enkelte dikt på nytt», som litteraturkritiker Iris Radisch formulerer det i Die Zeit 28. april i år.

Kort tid før Ingeborg Bachmanns 90-års fødselsdag kom disse nye funnene som en flaskepost til oss, og nok en gang minner de oss om det 20. århundrets traumer, som gjorde det umulig at de to elskende, Paul Celan og Ingeborg Bachmann, fikk mulighet til å bli lykkelige.

Helgard Mahrtdt, statsstipendiat

helgard.mahrtdt@iped.uio.no

perte Wien. Vinteren 1950 tar kjærligheten slutt, men blusser så opp igjen syv år senere, og slutter definitivt og desperat sommeren 1958. Den kan oppleves i korrespondansen mellom 1948 og 1961, som er publisert i «Herzzeit» (2008).

I Wien publiserte Celan sin første diktsamling «Der Sand aus den Urnen» (1948), og omtrent halvparten av denne tar han med i «Mohn und Gedächtnis» (1952). I 1952 giftet han seg med den franske grafikeren Gisèle Les-